

Henryk Runowski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

PROBLEM OCENY POZIOMU DOCHODÓW ROLNICZYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

THE PROBLEM OF ASSESSING THE LEVEL OF AGRICULTURAL INCOME IN EUROPEAN UNION

Słowa kluczowe: dochody rolnicze, problemy oceny, Polska, Unia Europejska

Key words: agricultural income, problems of assessment, Poland, European Union

JEL codes: Q1, Q14, Q17

Abstrakt. Celem opracowania jest wskazanie problemów stosowania różnych sposobów pomiaru wysokości dochodów rolniczych i wynikających stąd ocen. Stosowany w UE sposób pomiaru dochodów rolników jest niedoskonały. Koncepcja pomiaru dochodów gospodarstw rolnych jest krytykowana. Wskazuje się m.in. na brak statystyk dotyczących dochodów gospodarstw rolnych, w tym zarówno pochodzących z gospodarstwa rolnego, jak i dochodów osiągniętych ze źródeł pozarolniczych. Wspólna polityka rolna dąży do zapewnienia odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, a więc właściwego poziomu dochodu rozporządzalnego w gospodarstwie rolnym. Problematyczna staje się odpowiedź na pytanie, co to jest właściwy poziom. W dużym stopniu decyduje o tym poziom społecznej wydajności pracy w rolnictwie i odniesienie dochodów osiągniętych w rolnictwie do dochodów osiągniętych poza nim przez grupy zawodowe o podobnym poziomie wydajności pracy. Tylko w takim stanie ma sens odwoływanie się do potrzeby zapewnienia parytetu dochodowego w rolnictwie i poza nim.

Wstęp

Między poszczególnymi krajami Unii Europejskiej (UE) występują różnice w wielkości i strukturze produkcji rolnej, w tym plonów roślin i wydajności jednostkowych zwierząt oraz w wielkości i strukturze ponoszonych nakładów, a w konsekwencji i w poziomie osiągniętych dochodów rolniczych. Przyczyny zróżnicowania dochodów rolniczych są wielorakie [Hergrenes i in. 2001, Samuelson, Nordhaus 2012, Zegar 2001]. Dionizy Niezgoda [2009] za najbardziej ogólną przyczynę zróżnicowania dochodów pomiędzy różnymi grupami gospodarstw uznał różnice w zakresie umiejętności wykorzystania czynników kształtujących popyt i podaż na poszczególne produkty rolnicze, wytwarzane i sprzedawane na określonych rynkach. Inni autorzy [Vrolijk i in. 2007, Zawalińska 2009, Kutkowska 2009, Runowski 2010, Poczta-Wajda 2017] podkreślali, że wśród czynników powodujących zróżnicowanie dochodów coraz większą rolę odgrywają różne instrumenty polityki rolnej poszczególnych państw i ich ugrupowań społeczno-gospodarczych [Rembisz 2009]. Należy zauważyć, że ocena poziomu dochodów rolniczych może być dokonywana w różny sposób. Konsekwencją tego są różne wyniki prowadzonych pomiarów sytuacji dochodowej w rolnictwie, jak i różne wnioski i rekomendacje.

Celem opracowania jest określenie skutków stosowania różnych sposobów pomiaru wysokości dochodów rolniczych i wynikających stąd ocen.

Problemy pomiaru poziomu dochodów rolniczych

Często stosowanym sposobem pomiaru dochodów rolniczych w UE jest ustalanie wielkości dochodów w rolnictwie za pomocą wartości dodanej netto przeliczonej na osobę pełnozatrudnioną w rolnictwie. Stąd o poziomie dochodów rolniczych w poszczególnych krajach UE decyduje z

jednej strony, poziom osiąganąj wartości dodanej netto, z drugiej zaś, wielkość zaangażowanych zasobów pracy w rolnictwie, przeliczonych na jednostki pełnozatrudnione. Wartość dodana netto jest wypadkową wielkości osiąganąj produkcji rolnej w ujęciu wartościowym oraz takich elementów, jak: wartość zużycia pośredniego, wartość użycia środków trwałych i salda wielkości dopłat subwencji produkcyjnych oraz wielkości podatków. Wartość dodana netto stanowi formę dochodu osiąganego z zaangażowanych podstawowych czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału).

Do oceny sytuacji dochodowej rolnictwa w UE stosuje się również miary względne, pozwalające ocenić skalę i kierunek zmian dochodów w stosunku do poprzedniego okresu. Wskaźniki zmian większe od 100% oznaczają poprawę sytuacji dochodowej w rolnictwie, a mniejsze od 100% jej pogorszenie. Taki sposób prezentacji dochodów nie pozwala na bezwzględną ocenę zmian dochodów rolniczych czy wskazanie bezwzględnych różnic w poziomie tych dochodów między krajami, czy typami gospodarstw. Stosując względne miary oceny poziomu dochodów rolniczych wychodzi się z założenia, że to właśnie kierunek zmian (poprawa lub pogorszenie) decyduje o stopniu zadowolenia rolników z prowadzenia gospodarstwa rolnego. Naturalną skłonnością producentów rolnych jest odnoszenie aktualnie osiąganých wyników ekonomicznych do efektów uzyskiwanych w poprzednim roku lub latach. Biorąc jednak pod uwagę naturalną zmienność wielkości produkcji i dochodów rolniczych, jak i krótki okres odniesienia, porównania takie nie dają pełnego obrazu zmian sytuacji ekonomicznej producentów rolnych [Runowski 2016]. Dlatego często dynamikę zmian dochodów ustala się nie tylko w stosunku do poprzedniego roku, ale również porównawczo w stosunku do średniego poziomu z lat wcześniejszych. Tym samym uzyskuje się bardziej zobiektywizowany obraz zmian sytuacji dochodowej w rolnictwie. Trzeba jednak stwierdzić, że ocena poziomu dochodów rolniczych jest zagadnieniem złożonym.

Sposób pomiaru i oceny poziomu dochodów w Unii Europejskiej

W aktualnie stosowanej w UE metodyce oceny sytuacji dochodowej producentów rolnych ujmuje się wyłącznie te dochody, które mają swoje źródło w produkcji rolniczej i produkcji z nią związanej (np. przetwórstwo rolne realizowane w gospodarstwie). Nie uwzględnia się innych źródeł dochodów, np. takich jak dochody osiąganę z pracy poza gospodarstwem rolnym, otrzymywanych przez członków rodziny rolniczej świadczeń emerytalno-rentowych czy socjalnych, przychodów z czynników produkcji (dzierżawa, wynajem). To utrudnia obiektywną ocenę faktycznej sytuacji dochodowej rolników w UE i w poszczególnych krajach, w tym i w Polsce.

Pomimo wzrostu dochodów rolniczych po przystąpieniu Polski do UE w 2004 roku, polscy rolnicy w ostatnich kilku latach nie byli zadowoleni z poziomu osiąganých dochodów. Z ostatnich badań przeprowadzonych przez firmę Martin & Jacob wśród producentów rolnych na temat postrzegania swojej sytuacji materialnej, wynika, że pozytywnie oceniło ją 31% badanych. Dla porównania w 2010 roku zadowolonych z tej sytuacji było 39% badanych. Badania wykazały, że ocena sytuacji materialnej poprawia się wraz ze wzrostem wielkości obszarowej gospodarstw rolnych. W przypadku producentów, którzy użytkują ponad 100 ha, tylko 17% uważało, że przyszłość polskiego rolnictwa jest zagrożona, podczas gdy średnio zagrożenia dostrzegają 48% rolników.

Zarówno pomiar dochodów w rolnictwie, jak i ocena ich zróżnicowania między krajami UE są zagadnieniem złożonym. Dotyczy to zarówno metodyki EUROSTAT, GUS, jak i FADN. W metodologii FADN uwzględnia się wyłącznie dochody z działalności rolniczej, co nie oddaje obrazu rzeczywistej sytuacji dochodowej rodzin rolniczych. Występujące odmienne podejścia metodyczne i praktyki w poszczególnych krajach nie ułatwiają obiektywizacji oceny dochodów rolników w różnych krajach. Przykładowo w Danii, w kosztach pracy uwzględnia się koszt pracy członków rodziny, z wyjątkiem rolnika. W Polsce koszt pracy członków rodziny nie jest uwzględniany w kosztach. Podobnie. W Danii przyjął się zwyczaj sprzedaży gospodarstwa rolnego następcy, podczas gdy w innych krajach są one najczęściej przekazywane następcy nieodpłatnie. Tym samym w Danii występują wysokie koszty obsługi kredytów zaciągniętych na zakup gospodarstwa, podczas gdy w innych krajach tego rodzaju koszt nie występuje. Na

skutek tego w Danii, pomimo osiągniętej wysokiej wydajności pracy i wysokiej sprawności procesów rolniczej wytwórczości występują niskie dochody rolników. Inny problem w pomiarze dochodów rolniczych wynika z funkcjonowania tzw. szarej strefy w gospodarce.

Stosowany w UE sposób pomiaru dochodów rolników jest krytykowany. Niedawny raport Parlamentu Europejskiego o dochodach rolników państw członkowskich UE zawierał krytykę koncepcji pomiaru dochodów gospodarstw rolnych i wskazywał na brak statystyk dotyczących dochodów gospodarstw rolnych, w tym zarówno pochodzących z gospodarstwa, jak i dochodów osiąganych ze źródeł pozarolniczych. Przekonuje się w nim, że najbardziej odpowiednim wyznacznikiem tego czy wspólna polityka rolna (WPR) spełnia swój cel, jest to, czy polityka ta „zapewnia odpowiedni poziom życia ludności wiejskiej”, a więc czy zapewnia się rolnikom właściwy poziom dochodu rozporządzalnego w gospodarstwie rolnym. Mimo wysiłków na rzecz zbierania takich danych w przeszłości, nadal brakuje systemu, który dostarczałby statystyk o pełnych dochodach gospodarstw domowych rolników w UE. EUROSTAT opracował i stosuje m.in. wskaźniki A i B w ocenie dochodów w rolnictwie¹. Każdy z nich w sposób odmienny podchodzi do pomiaru dochodów w rolnictwie, a często również do innych wniosków.

Dochody rolnicze są rezultatem nie tylko zaangażowania czynnika pracy, ale również dwóch pozostałych czynników produkcji, tj. ziemi i kapitału. Z tego powodu niekiedy oblicza się dochód z pracy, a więc po uwzględnieniu „wkładu” dochodotwórczego zaangażowanych nakładów ziemi i kapitału. Pojawia się problem oceny uzasadnionego poziomu zaangażowania, np. nakładów inwestycyjnych. Spotykane jest przekonanie o „przeinwestowaniu” gospodarstw rolnych, czego następstwem jest wzrost amortyzacji, a w konsekwencji spadek dochodów z gospodarstwa. Powstaje zatem pytanie, czy dla celów oceny poziomu dochodów rolników można akceptować każdy poziom zaangażowanego, często słabo wykorzystanego kapitału. Czy producent rolny, inwestujący nadmiernie w środki trwałe, często zakupione z udziałem kredytu, co generuje koszty jego obsługi, może oczekiwać uznania takiego nakładu inwestycyjnego i powiązanych z nim dodatkowych kosztów (np. prowizje, odsetki od kredytu), jako społecznie uzasadnionego. Zaangażowanie dużego zasobu kapitału wykorzystanego w niepełnym stopniu, obniża poziom realnego dochodu gospodarstwa rolnego. Jednak, czy z tego powodu producent rolny powinien oczekiwać zwiększonego poziomu wsparcia ze środków budżetowych (faktycznie środków podatnika), na „dofinansowanie” swoich dochodów. Zadając to pytanie należy zauważyć, że niektóre instrumenty WPR „popychają” wręcz rolników do inwestowania ponad faktycznie istniejące potrzeby. Równocześnie, z uwagi na konieczność zapewnienia wkładu własnego w takich zakupach inwestycyjnych, bardzo często niezbędne jest skorzystanie z zewnętrznych źródeł finansowania. Prowadzi do wzrostu zadłużenia gospodarstwa i związanego z tym ryzyka kredytowego. W przypadku braku możliwości spłaty zaciągniętych zobowiązań producenci rolni najczęściej oczekują dodatkowego wsparcia finansowego ze źródeł budżetowych w celu przywrócenia płynności finansowej. Takie oczekiwanie w gospodarce rynkowej nie jest do zaakceptowania. Na tej samej zasadzie, rzemieślnik inwestujący ponad miarę rzeczywistych potrzeb, z zaangażowaniem obcych środków finansowych, mógłby również oczekiwać pomocy z budżetu centralnego w sytuacji pojawienia się trudności z obsługą zadłużenia. Tego typu oczekiwania nie mogą uzyskać akceptacji społecznej.

W ocenie zmian dochodów rolników w czasie można też posłużyć się inną metodą. Mianowicie przez porównanie zmian dochodów rolników w danym kraju do innych krajów UE. Dochody rolnicze w Polsce po 2004 roku wzrosły w większym stopniu niż w „starych” krajach UE. Nadal jednak dochody te są znacznie niższe w Polsce niż w rolnictwie zachodnich sąsiadów. Interesujące jest jednak to, że Polska pod względem poziomu dochodów rolniczych

¹ Wskaźnik A informuje o wartości dochodu z czynników produkcji (wartość dodana netto) przypadającej na 1 osobę pełnozatrudnioną ogółem. Natomiast wskaźnik B oznacza poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego przypadający na osobę pełnozatrudnioną rodziny, przy czym dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego jest to wartość produkcji dodanej netto skorygowana o saldo dopłat i podatków oraz koszty czynników zewnętrznych (ziemi, pracy i kapitału) [Zawalińska i in. 2015].

przeliczonych na osobę zatrudnioną zajmowała niezmiennie jedne z ostatnich pozycji (23.-24. miejsce) w rankingu krajów EU-28 [Runowski 2015].

Dochody rolników i pracowników najemnych

Często uważa się, że rolnicy w UE, szczególnie w krajach nowoprzyjętych, w tym w Polsce, należą do najlepiej uposażonych grup społecznych. Z danych GUS wynika, że gospodarstwa domowe polskich rolników mają do dyspozycji więcej pieniędzy niż gospodarstwa najemnych pracowników. Polscy rolnicy zdecydowanie częściej posiadają na własność np. samochód niż najemni pracownicy. W latach 2003-2013 średni dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym rolników wzrósł nominalnie o 152%. W tym samym czasie analogiczna wartość dochodu rozporzadzalnego w przypadku pracowników najemnych zwiększyła się o 73%. Interpretując te dane nie dostrzega się tego, że licząc np. od 1997 roku skala wzrostu dochodów w porównywanych grupach była podobna. Można zaryzykować twierdzenie, że po wejściu do UE polscy rolnicy odrobili „straty” w dochodach ponoszone w okresie przed akcesją. Po wejściu do UE w 2004 roku dochody polskich rolników rosły niemal nieprzerwanie, jeśli nie liczyć krótkotrwałego, kryzysowego załamania w 2012 roku i ostatnich dwóch latach. Już w 2005 roku dochody rolników zrównały się z dochodami pracowników, a w następnym roku były już od nich wyższe [Runowski 2015].

Dochody rolnicze w Polsce na tle Unii Europejskiej

Na wzrost dochodów w rolnictwie po wejściu do EU złożyły się nie tylko transfery z UE kierowane do rolnictwa, ale również korzystna w tamtym czasie koniunktura na europejskim i światowym rynku produktów rolnych i wzrastające ceny produktów rolnych. Istotny dla krajów nowoprzyjętych do UE, w tym Polski, był również rosnący z roku na rok poziom wsparcia finansowego z budżetu UE [Kulawik 2011]. Według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, o ile w 2004 roku do rolnictwa skierowano 6,5 mld zł dopłat ze środków unijnych i krajowych, o tyle w 2013 roku było to już 14,2 mld zł, a więc tylko nieco mniej niż w rekordowym pod tym względem 2011 roku. Nie dziwi zatem fakt, że poziom zadowolenia wśród rolników wzrastał. Dane urzędu statystycznego UE (EUROSTAT), wskazują, że w latach 2005-2014 dochód na jednego zatrudnionego w polskim rolnictwie wzrósł o 82%. Pod względem skali wzrostu dochodów rolniczych Polska znalazła się na 6. miejscu wśród krajów nowoprzyjętych do UE [Runowski 2014]. W największym stopniu dochody te wzrosły w takich krajach, jak Słowenia, Bułgaria i Węgry, w których dochody podwoiły się. Większe wzrosty swoich dochodów niż polscy rolnicy odnotowali producenci rolni z Estonii i Czech. Należy zauważyć, że wzrost dochodów w krajach nowoprzyjętych był większy niż średni wzrost dochodów rolniczych w całej UE, który wyniósł w tym czasie 34%. W tym kontekście można zgodzić się z opinią, że żadna grupa społeczna nie skorzystała na wejściu Polski do UE w takim stopniu jak rolnicy.

Poprawa sytuacji finansowej rolników nie byłaby możliwa bez szerokiego wsparcia ze środków unijnych i krajowych. Rolnicy korzystają z dopłat obszarowych, a także z płatności z tytułu innych podejmowanych działań (np. płatności rolnośrodowiskowe i inne). Wsparcie finansowe kierowane jest także do młodych rolników. Na dodatkowe płatności mogą również liczyć rolnicy gospodarujący na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Korzystanie ze wsparcia finansowego z budżetu UE nie jest wyłącznie domeną polskich rolników. Z podobnych form wsparcia, często w kwotach wyższych, korzystają również rolnicy w innych krajach UE, w tym szczególnie w „starych” krajach UE. Nie można pomijać faktu, że dochody rolników w całej UE, w tym w Polsce są mocno zróżnicowane. Przed dekadą współczynnik Giniego używany do obrazowania nierówności dochodowych w przypadku polskich rolników wynosił 49%, a w 2015 roku już 56%. Dla całej populacji pracującej w Polsce utrzymuje się on na poziomie 34%. Oznacza to, że zróżnicowanie dochodowe w rolnictwie wzrasta.

Tabela 1. Wartość produkcji rolniczej i wartość dodana brutto w latach 2003 i 2012
 Table 1. Value of agricultural production and gross value added in 2003 and 2012

Kraje	Wartość produkcji rolniczej [mld euro]/Value of agricultural production [bln EUR]			Wartość dodana brutto [mld euro]/Gross value added [bln EUR]		
	2003	2012	2003 = 100	2003	2012	2003 = 100
Polska/Poland	13,4	23,6	175,6	4,7	9,2	193,5
UE-27/EU-27	334,4	404,4	121,0	161,4	159,8	99,0
UE-15/EU-15	290,5	339,3	116,8	143,5	135,2	94,2
UE-12/EU-12	43,9	65,1	148,2	17,9	24,5	137,0
Udział Polski w UE-27/ Share of Poland in UE-27 [%]	4,0	5,8	145,2	2,9	5,7	195,5
Udział Polski w UE-12 [%]/ Share of Poland in UE-12 [%]	30,6	36,2	118,5	26,4	37,3	141,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EUROSTAT [2016a,b]

Source: own study based on EUROSTAT data [2016a,b]

Pozycja sektora rolnego w Polsce w stosunku do średniego poziomu w UE w porównaniu do okresu sprzed akcesji uległa poprawie. Na przykład w 2012 roku udział Polski w wartości produkcji rolniczej i wartości produkcji dodanej brutto krajów UE-27 zwiększył się w stosunku do 2003 roku (tab. 1).

Nadal jednak, z uwagi na angażowane zasoby czynników produkcji (szczególnie ziemi i pracy), polskie rolnictwo ustępuje krajom „starej” UE pod względem osiąganych wskaźników produktywności, w tym wydajności pracy, a w konsekwencji i w niższym poziomie dochodów rolniczych.

Podsumowanie

Jak wynika z przedstawionych rozważań, dochody rolnicze są przedmiotem wielu dyskusji. Wynika to m.in. z trudności ich oceny, a w szczególności możliwości ich porównań z innymi grupami zawodowymi. Inne kwestie dyskusyjne wynikają z istniejącej zmienności dochodów w rolnictwie i zróżnicowania poziomu dochodów między poszczególnymi krajami. Z uwagi na silne lobby rolnicze w krajach UE, producenci rolni w UE oczekują pomocy rządów w rozwiązywaniu występujących problemów finansowych i dochodowych. Tego typu oczekiwania występują również w Polsce.

Stosowany w UE sposób pomiaru dochodów rolników jest niedoskonały. Koncepcja pomiaru dochodów gospodarstw rolnych jest krytykowana. Wskazuje się m.in. na brak statystyk dotyczących dochodów gospodarstw rolnych, w tym zarówno pochodzących z gospodarstwa, jak i dochodów osiąganych ze źródeł pozarolniczych. Wydaje się, że najbardziej odpowiednim wyznacznikiem tego czy WPR spełnia swój cel, jest to, czy polityka ta zapewnia odpowiedni poziom życia ludności wiejskiej, a więc czy zapewnia się producentom rolnym (rolnikom) właściwy poziom dochodu rozporządzalnego. Problemem staje się odpowiedź na pytanie, co to jest właściwy poziom. W dużym stopniu decyduje o tym poziom osiąganej w rolnictwie społecznej wydajności pracy i odniesienie dochodów osiąganych w rolnictwie do dochodów osiąganych poza nim przez grupy zawodowe o podobnej wydajności pracy.

W relacji do dochodów w innych krajach UE w stosunku do okresu sprzed akcesji dochody rolnicze wzrosły i na tym tle nie są one niskie, gdy uwzględni się występujące różnice w produktywności podstawowych czynników produkcji, w tym pracy. Konieczne jest systemowe rozwiązanie problemu zmienności dochodów w rolnictwie, przez wprowadzenie systemu ich ubezpieczeń. W przeciwnym razie nie uda się osłabić poziomu społecznych kontrowersji na temat dochodów w rolnictwie.

Literatura/Bibliography

- EUROSTAT. 2016a. *Output of the agricultural industry – basic and producer prices*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tag00102&language=en>.
- EUROSTAT. 2016b. *Gross value added of the agricultural industry – basic and producer prices*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tag00056&plugin=1>.
- Hergrenes Agnar, Berknel Hill, Georg Linem. 2001. Income instability among farm households – evidence from Norway. *Farm Management. Journals of the Institute of Agricultural Management* 11 (1): 37-48.
- Kulawik Jacek. 2011. Dopłaty bezpośrednie i dotacje budżetowe a finanse oraz funkcjonowanie gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych (Direct payments and budget subsidies versus finances and functioning of farms and agricultural enterprises). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kutkowska Barbara. 2009. Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska (Support of agricultural incomes by direct payments in farms located in the Lower Silesia area). *Journal of Agribusiness and Rural Development* 2 (12): 101-109.
- Niezgoda Dionizy. 2009. Zróżnicowanie dochodów w gospodarstwach rolnych oraz jego przyczyny (Diversification of income in farms and its causes). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 1: 36-38.
- Phimister Euan, Deborah Roberts, Alana Gilbert. 2004. The dynamics of farm incomes. *Journal of Agricultural Economics*. 55 (2): 197-220.
- Poczta-Wajda Agnieszka. 2017. *Polityka wspierania rolnictwa a problem deprywacji dochodów rolników w krajach o różnym poziomie rozwoju* (Agriculture support policy and the problem of farmers' income deprivation in countries with different levels of development). Warszawa: PWN.
- Runowski Henryk. 2010. Zmienność dochodów gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej i jej przyczyny (Variability of incomes of agricultural farms in the EU and its reasons). *Roczniki Naukowe SERIA XIII* (1): 327-331.
- Runowski Henryk. 2014. Kształtowanie się dochodów gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej (Shaping incomes of agricultural farms in the European Union). *Prace Naukowe Uniwersytetu Naukowe we Wrocławiu* 361: 195-205.
- Runowski Henryk. 2015. Kierunki i skala zmian dochodów rolniczych w krajach Unii Europejskiej w latach 2005-2014 (Directions and scale of changes in agricultural incomes in the European Union in the period 2005-2014). *Roczniki Naukowe SERIA XVII* (6): 233-239.
- Runowski Henryk. 2016. Dochody rolnicze – źródło społeczno-ekonomicznych kontrowersji. [W] *Kwestia agrarna. Zagadnienia prawne i ekonomiczne* (Agricultural income – a source of socio-economic controversy. [In] An agrarian question. Legal and economic issues). Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Samuelson Paul A., William D. Nordhaus. 2012. *Ekonomia* (Economy). Poznań: Wydawnictwo Rebis.
- Vrolijk Hans, Kevin Bont, Ellie Phimister. 2007. *Stabilność dochodów w rolnictwie holenderskim. Analiza zmienności dochodów gospodarstw rolnych w oparciu o dane FADN* (Stability of income in Dutch agriculture. Analysis of farm income volatility based on FADN data). Maszynopis.
- Zawalińska Katarzyna, Edward Majewski, Adam Wąs. 2015. Długookresowe zmiany w dochodach polskiego rolnictwa na tle krajów UE (Long-term changes in the incomes of the Polish agriculture compared to the European Union countries). *Roczniki Naukowe SERIA XVII* (6): 346-354.
- Zegar Józef. 2001. *Przesłanki i uwarunkowania kształtowania dochodów w rolnictwie* (Premises and determinants of income formation in agriculture). Warszawa: IERiGŻ.

Summary

The aim of the study was to identify the problems of using different methods of measuring agricultural income and the resulting assessments. The system used by the European Union to measure farmers' incomes is imperfect. The concept of measuring farm incomes is criticized. There are mentioned, among others no statistics on farm incomes, including both farm income and non-farm income. The Common Agricultural Policy strives to ensure an adequate standard of living for the rural population, i.e. the level of disposable income on the farm. The question is, what is the right level? This is largely determined by the level of social labor productivity attained in agriculture and the income derived from agriculture to the income generated outside of it by occupational groups attaining similar labor productivity. Only in this state makes sense to refer to the need to ensure income parity in agriculture and out of this sector.

Adres do korespondencji
 prof. dr hab. Henryk Runowski (orcid.org/0000-0002-6150-1891)
 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
 Wydział Nauk Ekonomicznych
 ul. Nowoursynowska 166
 02-787 Warszawa
 e-mial: henryk_runowski@sggw.pl